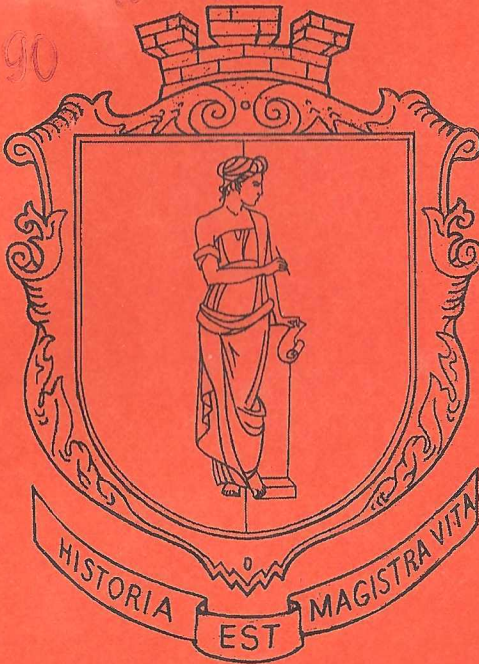

94(100)(082)

490

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Випуск 3

МАК Т.Ф.

*доцент, кандидат
історичних наук*

МОРСЬКИЙ ПОХІД СКАНДИНАВІВ ЯК ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ В ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Світ все більше стає взаємопов'язаним, а отже взаємозалежним. В той же час в описі глобалізаційних процесів чимало подібності, але вони розуміються та оцінюються по-різному. Все ж таки в багаточисельних роботах з цієї проблематики так чи інакше проявляється найважливіша сутнісна характеристика глобалізації: нова якість всеспільності людського буття [3,34]. Водночас вчені відмічають, що багато раціональних структур глобального єдиного світу – європейського походження [4].

Цінності європейської цивілізації загальновідомі. В Європі сформувалась єдина та діюча по сьогоднішній день обов'язкова правова культура, в основі якої лежать християнські традиції та формальна сила римського права. В той же час західноєвропейський світ формувався як плюралістичний та різноманітний, поруч з великими державами і націями в європейській культурі були присутні малі країни, міста-держави, федеративні утворення.

Епоха середньовіччя, не дивлячись на наявність єдиних структур (рицарство) та спільних заходів (хрестові походи, наприклад) була сповнена внутрішнього напруження. І однією з складових боротьби внутрішніх сил та особливим фрагментом середньовічної історії є морський похід скандинавів.

Сучасні дослідники стверджують, що вся попередня історія культури Північної Європи невблаганно опиняється в тіні періоду заморських походів скандинавів у VIII-XI ст. [6,5]. Між тим культура Скандинавії, як і германських континентальних племен початку і середини I тис. н.е., була не менш, а в багатьох відношеннях сутнісно більш яскравим явищем. Скандинавія була тим регіоном, звідки почався рух германських племен в епоху Великого переселення народів. До початку епохи вікінгів тут вже розвивалось художнє ремесло, самотутній епос, сформувалась унікальна скандинавська міфологічна система.

В той же час, Велике переселення народів як культурне та історичне явище, що здійснювалось передусім германськими племенами, дало свої імпульси, що відбилися і на самобутній культурі Скандинавії, яка, в свою чергу, не могла не вплинути на подальший розвиток Європи.

Бідність Півночі ресурсами і населенням, за твердженнями вчених, не може затьмарити її надактивної сутності. За період VI-VIII ст. у Скандинавії сформувалась яскрава і самостійна культура, і її носії не тільки грабували, але й могли поділитись своїми цінностями. Причому на теренах Балтійського моря скандинавами були випробувані і доведені до досконалості всі ті форми культурного експорту, що потім були звернені на Західну Європу задовго до того моменту, що вважається офіційною датою (793 р.) [6,9-10]. Отже, до середини першого тисячоліття в Північній Європі формується локальна цивілізація, що відповідає всім основним типологічним ознакам структури цього типу, зокрема інтеретнічність та усвідомленням власної внутрішньої цілісності.

Серед причин експансії скандинавів традиційно називають нестачу земельних ресурсів, соціальні причини (диференціацію суспільства напередодні походів і необхідність війни як фактору закріплення соціального розшарування). Говорячи про норманську експансію як про останню хвилю великих міграційних процесів раннього середньовіччя, що була зумовлена цілим комплексом господарсько-економічних, соціально-політичних та духовно-ідеологічних факторів, дослідники підкреслюють важливість саме соціально-психологічного фактору [2,40; 6,9]. Легенди про красу та хоробрість предків у рівній мірі належали всім, і це робило скандинавів спільнотою людей, що працюють і симпатизують один одному, а не є натовпом одинаків [1,12]. Якісні зсуви у скандинавському мистецтві, розвиток поезії скальдів та рунічної писемності свідчать у цей період про зсуви у суспільній свідомості.

Жодна приморська країна не уникла вторгнень скандинавів. Ірландія, Шотландія потерпають не менше Англії. Острів Англія, чи не раніше за інші землі Старого Світу, потрапляє під напади зухвалих завойовників-норманів (цих жителів Скандинавії вже тоді називали датчанами, шведами та норвежцями). В першій третині IX ст. король західних саксів Егберт завершив об'єднання всієї Англії. Однак саме в цей момент в хід внутрішньополітичного розвитку Англії втрутився зовнішній фактор, який багато в чому змінив природно-історичний розвиток анг-

лосаксонських держав. В “Англосаксонській хроніці” міститься розповідь про малозначущу на перший погляд подію, яка, тим не менш відкрила нову епоху не тільки в історії Англії, але і всієї Західної Європи. Як розповідається в хроніці, 8 червня 793 р. “язичники” здійснили навалу на монастир Св. Кутберта, що був розташований на невеликому острові Ліндісфарн у північно-східного узбережжя Англії [2,37]. Ченці загинули під ударами їх мечів та сокир, а скарби одного з найдавніших та уславлених англосаксонських абатств були пограбовані. “Язичниками”, що здійснили напад на монастир Св. Кутберта, були скандинавські вікінги (в Англії також – “дани”, в Західній Європі – “нормани”). Цей напад можна вважати подією, що поклала початок новому періоду в історії англосаксів, який визначається як період вторгнень, насилля, руйнувань.

Карл Великий був свідком однієї з перших появ вікінгів у берегів Франкської держави і передбачив, що ці люди скоять багато лиха спадкоємцям самого Карла і їх підданам. Не випадково, що останній розділ своєї “військової глави” біографії Карла Ейнхард присвячує конфлікту франків з норманами, які спочатку займались морським піратством, а потім, використовуючи величезну флотилію, почали спустошувати узбережжя Галії та Німеччини [8]. Ейнхард стверджував, що датський король Готфрід, сучасник Карла Великого, страждав на манію величності. Він оголосив Саксонію та Фрісландію своїми провінціями і навіть став готуватись до військової експедиції проти Ахена. Це був свого роду пролог драми вікінгів всього IX століття на континенті.

У Шлезвігу на річці Шлей Готфрід прийняв рішення побудувати так званий Даневерк (прикордонний вал) для укріплення кордону в південному напрямку. Отримавши повідомлення про військові плани Готфрида щодо Франкської держави, Карл усвідомив, що реалізація цих планів могла мати серйозні наслідки для імперії в басейні Ельби і за його межами. В район “мокрого кордону” монарх спрямував свого вже випробуваного у походах сина Карла з потужним військовим контингентом, що складався з англів та саксів [7,524]. Військова експедиція франків вірогідно була безуспішною. Ейнхард два десятиліття потому змушений був визнати, що зовсім не військові успіхи франко-саксонських загонів стали тимчасовим заслоном для загрози вторгнення норманів, а примусове усунення войовничого та надмірного короля данців Готфрида одним з його “сателітів” [8].

Після смерті Карла Великого північні люди розпочали нову спробу завоювання європейського континенту. Дани нападали на береги Франції, Німеччини, Арабської Іспанії, Італії. Засновуючи стоянки в гирлах великих річок, вони піднімались вверх по течії, грабуючи все на своєму шляху. Неодноразово пограбувавши Гамбург, вони спустошили узбережжя і врешті решт з комфортом оселились в гирлі річки Луари у Франції. У 845 р. завойовники піднялись вверх по Сені до Парижу, спустошуючи місто; це продовжилось і в 856, 961 рр. У 885 р. сорок тисяч данів під головуванням Зігфрида прибули з Руану на семистах човнах і тримали місто в облозі протягом десяти місяців. В кінці кінців парижани викупили свою свободу за величезну ціну, повністю позбавившись провінції Бургундія, таким чином проблема з північними лодьми була тимчасово розв'язана шляхом звільнення однієї частини країни за рахунок іншої. У 911 р. король Франції Карл Простуватий змушений був поступитись територією в гирлі річки Сена на користь одного з ватажків норманів на ім'я Роллан на умовах васальної залежності. Так на початку X ст. утворилось герцогство Нормандія. В той же час французькі хроніки свідчать, що протягом першої половини X ст. нормани на території Галії продовжували брати в облогу міста, нападали та спустошували території [5]. Саме вихідці з Нормандії, потрапивши до Середземного моря, в XI ст. захопили більшу частину Південної Італії і відняли в арабів Сицилію. Об'єднавши 1130 р. декілька заснованих герцогств і графств, нормандці утворили Сицилійське королівство.

Водночас завойовник Роллан, отримавши права на Нормандію, перетворився на господаря, у володіннях якого діяли закони, і він вимагав їх дотримання. Легенди тих часів повідомляють, що крадіжки у герцогстві стали рідкістю: селяни могли залишати худобу та реманент у полі, і якщо траплялось так, що вони були вкрадені, герцог брав відповідальність за це. Одна з легенд подібна іншим про мудрих правителів, але їх існування в усякому разі доводить, що повага до права стверджувалась на теренах західноєвропейської цивілізації протягом тисячоліть. Одного разу після полювання та відпочинку у лісі Роллан забажав переконатись у порядності і вірності своїх підданих. Він зняв два своїх золотих браслети, символи високого становища, - повісив їх на найближче дерево та поїхав. Через тривалий час потому він повернувся за ними – браслети знаходились на місці [1,44]. Легенда повинна була засвідчити рівень суспільної безпеки і порядку.

Боротьба англосаксів с данами тривала до 1066 року з перемінним успіхом. З 1017 по 1042 рр. датські королі були повновладними володарями Англії. Спочатку це був Кнут Великий (1017-1035 рр.), а потім його сини Гарольд (1035-1040 рр.) і Хардакнут (1040-1042 рр.). Засновник династії англо-датських королів Кнут Великий об'єднав у своїй державі Данію, Норвегію та Англію. Процес етнічного зближення англосаксів і скандинавів, що розпочався зразу після появи вікінгів в Англії, на початку XI ст. прискорився. Показником цього, зокрема, були видані Кнутом закони, які поєднували юридичні норми попереднього періоду з нормами датського права [2,56]. Отже, вікінги, що оселились на французькому узбережжі, асимілювались і почали сприймати багато набутків місцевого населення, в той час як дани на англійському острові занурювались в правову систему, що існувала у англосаксів. Синтезним шляхом формування нової системи суспільних зв'язків протягом V-IX ст. йшли германські племена, що завоювали Галію. В Британії римський вплив на початку середньовіччя був майже непомітним, а скандинави до початку морського походу взагалі йшли класичним безсинтезним шляхом розвитку. Період морської експансії вікінгів змінив цю картину, перетворюючи регіон Західної Європи до XII ст. на такий, де говорять різними мовами, але послуговуються спільними цінностями; особливо важливим це було в області права, християнської моралі.

Війни з вікінгами стали однією з головних причин кінця в середині XI ст. п'ятивікової англосаксонської епохи. Після смерті Хардакнута у 1042 р. англосакси, випереджаючи датську знать, проголосили королем Едуарда на прізвисько Сповідник. Англо-датська держава припинила своє існування. Едуард був сином англійського короля Етельреда Нерішучого (978-1016 рр.) та доньки нормандського герцога Емми. Він прибув в Англію з Нормандії у 1041 р. на запрошення Хардакнута, що прийняв Едуарда в свою сім'ю. Нормандський герцог Вільгельм ще за часів правління англосаксонського короля Едуарда Сповідника заручився його підтримкою в своїх претензіях на корону Англії. Взимку 1051 або навесні 1052 р. Вільгельм здійснив візит в Англію, в ході якого, за повідомленням хроніста, велись переговори про успадкування англійського престолу і Вільгельм, начебто,

отримав обіцянку Едуарда заповісти престол йому [2,59]. Ця згода була підкріплена тим, що Вільгельм деякий час утримував в бранцях брата королеви Гарольда Годвіна Уессекського, який в 1063 р. під час подорожі в Нормандію потрапив в полон до одного з васалів Вільгельма і був звільнений за умови допомоги нормандському герцогу в отриманні англійського престолу, начебто обіцяного останньому за заповітом Едуардом. І саме після смерті Едуарда в 1066 році Гарольд відмовився від своєї обіцянки і був проголошений королем Англії. Таким чином, Вільгельм отримав вагомі юридичні засади для вторгнення в англійське королівство.

Після того, як він все ж таки завоював Англію 1066 р., коло замкнулось: нащадок датських вікінгів знову підкорив Англію, щоб більше нікому не поступатись нею.

Сам термін “вікінг” впритул по сьогодні не має цілком задовільного пояснення. Більшість дослідників дотримуються тієї думки, що він походить від давньоскандинавського глаголу *vikja*, що означає “ухилитись”, “повертатись”. Відповідно, “вікінг” – це людина, що залишила свій дім, або воїн, що пішов за море у пошуках удачі та багатства [2,38]. В XI ст. вікінги повертаються з континентальної Європи на острів, і подальші дії Вільгельма свідчать - вони набули певного політичного досвіду, що полегшало їм завоювання, на відміну від часів Кнута Великого. А населення вже не чинить їм такої спротив, отже в стереотипах поведінки завойовників та завойованих більше подібного, ніж відмінного. Процес етнічного зближення англосаксів та скандинавів, що розпочався практично зразу після появи останніх на острові і активувався на початку XI ст., також дав свої результати.

Нормандський герцог Вільгельм I Завойовник (1027-1087) пройшов складний шлях до вершин влади. Після смерті батька Роберта II Диявола в Палестині нормандські барони и родичі померлого повстали проти його бастарда. Тільки втручання Генріха I Французького — опікуна та сюзерена 8-річного Вільгельма — зберегло за ним престол Нормандії.

Цікавість Вільгельма до Англії це не тільки прояв його амбітності, але й багатовікової традиції. Король Едуард Сповідник був сином нормандки; на острові знаходились великі нормандські колонії. І коли англійським магнатам після смерті Едуарда знадобилось всього шість годин, щоб обрати королем Англії Гарольда, обурення Вільгельма можна зрозуміти. Він вважав себе ошуканим. Зразу ж направив до Гарольда посольство з на-

гадуванням про їх домовленість трирічної давнини і вимогою васальної звитяги, водночас оголосивши англійського короля порушником присяги та узурпації влади. Тоді ж він звернувся до римського папи Олександра II, прохаючи його благословення на вторгнення в Англію. Герцог отримав широку підтримку Рима. Олександр II відлучив Гарольда Англійського від церкви и вислав Вільгельму освячений прапор, санкціонуючи вторгнення. Нормандці розпочали підготовку до експансії в Англію. Вільгельм набрав в свою армію декілька тисяч добровольців з усієї Франції і навіть Німеччини.

28 вересня 1066 р. на південному узбережжі Англії висадились війська Вільгельма. Точна чисельність невідома, але армія Вільгельма була невеликою – не більше двох тисяч важко озброєної кінноти та близько трьох тисяч піхотинців [2,61]. 14 жовтня армії завойовників та англосаксів зустрілись в битві при Гастінгсі, в якій англосакси отримали нищівну поразку. Англосаксонський період закінчився.

Взаємовплив нащадків германських племен на континенті та скандинавів був особливо результативним в період з IX по XI ст. Водночас період є одним з драматичних в історії середньовічної Європи. Вагомі здобутки, набуті в ньому західноєвропейською цивілізацією і які позитивно проявляться в її майбутньому розвитку, мали свою велику ціну, сплачену за них сучасниками Середньовіччя на межі тисячоліть. І цей час, за одностайним визначенням багатьох вчених, є водорозділом двох періодів епохи.

Література

1. Джуэтт С. Завоевание Англии норманнами. - Минск: Харвест, 2003. – 304 с.
2. Глебов А. Англия в раннее средневековье. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 1998. – 224 с.
3. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблшер, 2003. – 592 с.
4. Майер Г. Европейская культура: фантом или реальность? // <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ma1-pr.html>
5. Флодоард. Анналы. 919 г. // <http://www.vostlit.narod.ru/>
6. Хлевов А. Предвестники викингов. – СПб: Евразия, 2003. – 336 с.
7. Хэгерманн Д. Карл Великий. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 684 с.
8. Эйнгард. Жизнь Карла Великого // http://www.hrono.ru/dokum/o_karle.html